

Apterona helicoidella nieuw voor de Nederlandse fauna (Lepidoptera: Psychidae)

C. J. M. ALDERS & C. GIELIS

ALDERS, C. J. M. & C. GIELIS, 1999. *APTERONA HELICOIDELLA* NEW FOR THE DUTCH FAUNA (LEPIDOPTERA: PSYCHIDAE). – *ENT. BER., AMST.* 59 (2): 21-22.

Abstract: *Apterona helicoidella* is recorded for the Dutch fauna. Larval cases were found at Susteren, in the middle of the province of Limburg. Larvae were feeding on the leaves of *Betula pendula*. The hostplant is new for this species.

C. J. M. Alders, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie (Zoölogisch Museum), Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

C. Gielis, Mr. Haafkensstraat 36, 4128 CJ Lexmond.

Inleiding

In februari 1998 is te Utrecht de sectie "Ter Haar" van de Nederlandse Entomologische Vereniging opgericht. Een van de doelstellingen van deze sectie is de kennis van de nachtvlinders te verdiepen en te actualiseren. Tijdens de oprichtingsvergadering is van gedachten gewisseld hoe een en ander vorm zou moeten krijgen. In een opmerking werd gerefereerd naar de workshops welke met onregelmatige intervallen zijn gehouden door de sectie "Snellen". Hierbij werd een groep dieren, een genus of een familie uit de Microlepidoptera nader onder de loupe genomen en uitgewerkt voor wat betreft de kenmerken, determinatie en verspreiding. Binnen het interessegebied van de sectie "Ter Haar" bevinden zich enkele groepen die extra aandacht behoeven. Naar aanleiding hiervan werd voorgesteld in het komende jaar deze te schenken aan de familie Psychidae, de zakdragers.

Vindplaats

Tijdens veldwerk in juni 1997 werd in Susteren (Midden-Limburg) door de eerste auteur een opvallend vraatpatroon op ruwe berk (*Betula pendula* Roth.) opgemerkt. Het betrof hier lichte plekjes in de bladeren, zoals ook door de rupsen van Coleophoridae wordt veroorzaakt. In dit geval werd ook vanuit een

zakje gemineerd, doch de vorm van het zakje paste bij geen der bekende zakjes van Coleophoridae en Psychidae. Ter plaatse waren zeer veel zakjes aanwezig. Een aantal werd verzameld voor een kweek. Ook in 1998 was de soort in aantal aanwezig, maar bij een bezoek aan bovengenoemd terrein op 8 juli bleken op veel aangetaste boompjes geen zakken meer te zitten. Kennelijk was de verpoppingstijd al aangebroken. De aantasting leek wat minder dan het jaar daarvoor.

Beschrijving

De zakjes hebben de vorm van een slakkenhuis met een graduele verwijding van het lumen. De hoogte en diameter van het zakje zijn ongeveer gelijk: circa 8 mm. De spiraalvormige zakjes tonen centraal enige ruimte. Ze zijn opgebouwd uit een rupsenkamer die bekleed wordt door grijswitte spinseldraden. Op het buitenoppervlak is een groot aantal zandkorreltjes aanwezig, soms met enkele fragmenten van insectenschildjes en minimale plantenfragmenten. Op de grond lijkt een dergelijk zakje veel op een hoopje regenwormuitwerpselen.

Levenswijze

Na het verzamelen gingen de rupsjes nog enige tijd door met mineren. Hierop volgde een

periode waarin de rupsen in de zakjes rondkropen, gevolgd door het zich met de openingszijde vastspinnen. De erop volgende periode was er een van wachten, doch ogenschijnlijk gebeurde er niets. Op een gegeven moment werd besloten enkele zakjes te openen. Hierbij werden in de rupsen/poppenruimte enkele popjes aangetroffen, doch ook een vrouwtje en zeer kleine rupsjes. Door het ontbreken van mannetjes bij deze kweek werd duidelijk dat er sprake moest zijn van parthenogenetische voortplanting.

De combinatie van de morfologie van de zak, het voortplantingspatroon en de levenswijze duiden op de soort *Apterona helicoidella* (Vallot) (= *crenulella* Bruand). Deze komt in twee vormen voor. In de zuidelijke gebieden van Europa wordt de bisexuele vorm aangetroffen. In het noordelijke deel van het verspreidingsgebied alleen de parthenogenetische vorm. In Midden-Europa en het Alpengebied van Zwitserland komen beide vormen voor.

Herrmann (1994) beschrijft de levenswijze van de parthenogenetische vorm. De eieren komen in het lichaam van het vrouwtje uit. Het vrouwtje wordt gedeeltelijk opgegeten door de jonge rupsen. Deze verlaten dan de moederzak en verplaatsen zich naar de grond. Hier wordt een kleine zak gebouwd rond spinseldraden. Het bouwconcept is gelijk aan dat van de zak van een volgroeide rups. De rupsen verspreiden zich en voeden zich op voornamelijk kruidachtige planten. Gemeld zijn: *Potentilla tabernaemontani* Aschrs., *Erodium cicutarium* (L.) L'Herit., *Helianthemum nummularium* (L.) Mill., *Teucrium montanum* L., *Teucrium chamaedrys* L., *Tanacetum vulgare* L., *Artemisia vulgaris* L., *Artemisia absinthium* L., *Artemisia campestris* L. en *Cirsium arvense* (L.) Scop. Naast deze literatuuropgave prijkt de voedselplant van de Midden-Limburgse populatie: ruwe berk (*Betula pendula*).

De soort wordt als xerothermofiel beschouwd. In ons land is de soort slechts te verwachten op droge plaatsen waar de kruidachtige

voedselplanten groeien die goed door de zon beschenen kunnen worden.

Verspreiding

De bisexuele vorm is in geheel Zuid-Europa zeer algemeen en verspreid. In Midden-Europa is de soort veel lokaler en beperkt tot plaatsen waar de microklimatologische omstandigheden voldoen aan de eisen van deze soort. Opvallend is het naast elkaar voorkomen van parthenogenetische en bisexuele populaties in Zwitserland en Frankrijk. Ten noorden van Midden-Frankrijk en de Alpen (Pro Natura, 1997) komt de parthenogenetische vorm voor tot in Midden-Duitsland. Voor België (De Prins, 1998) is een vondst gemeld uit Namen. De heer Hendrickx uit Mol meldde een hem bekende populatie op de Belgische zijde van de Sint Pietersberg (gemeente Wezet). Hij heeft deze populatie echter zelf niet gezien.

Conclusie

Apterona helicoidella is een nieuwe soort zakdrager (Psychidae) voor de Nederlandse fauna. De soort bereikt hier haar meest noordelijke grens van verspreiding. De in Nederland gevonden voedselplant *Betula pendula* (ruwe berk) is tevens een nieuwe voedselplant voor de soort.

Literatuur

- HERRMANN, R., 1994. In: *Die Schmetterlinge Baden-Württembergs* (G. Ebert & E. Rennwald, eds) 3 (1): 1-518. Ulmer Verlag, Stuttgart.
- PRINS, W.O. DE, 1998. Catalogue of the Lepidoptera of Belgium. – *Studiedocumenten van het K.I.B.N.* 92: 1-236.
- PRO NATURA, 1997. In: *Schmetterlinge und ihre Lebensräume: Arten, Gefährdung, Schutz* (Schweizerischer Bund für Naturschutz, ed.) 2: 1-679. Pro Natura, Basel.

Geaccepteerd 23.ix.1998.